

LUBOMYR PUSZAK

Lublin

СВЯТЕ ПИСЬМО В МЕТОДОЛОГІЧНОМУ ПОЛІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

З назви так розлого сформульованої теми виділимо три складові компоненти – методологічне поле, книги християнської релігії й *Історія української літератури* Михайла Грушевського. Суть сформульованої теми розкриємо шляхом постановки питання до кожного компоненту й відповіді на нього. Ось ці питання: що розуміємо під виразом „методологічне поле” й у чому актуальність поставленої проблеми; чому книги християнської релігії виступають об’єктом зацікавлення автора цієї публікації й чому саме *Історія української літератури* Михайла Грушевського береться до уваги?

„Методологічне поле” в нашому розумінні – це сума методологічних прийомів, які застосував автор для побудови наукового тексту. В лінгвістиці текст – це „повідомлення, яке складається з кількох (чи багатьох) речень, характеризується змістовою й структурною завершеністю і певним відношенням автора до змісту висловлення [...]”¹. Структура аналізованого нами тексту – і тут ще раз повторимося – обумовлюється методологічними прийомами, що їх застосував М. Грушевський. Тому ці прийоми намагаємося визначити зі структури тексту. Під структурою тексту розуміємо єдність його змістової й формальної сторін. Зрештою, в сучасних роздумах над мистецтвом твір представляється як структура, в якій „всі елементи несуть смислове навантаження і взаємозумовлюються”². Мовознавці визначають, що мінімальною комунікативною одиницею тексту є речення³. В *Історії української літератури* М. Грушевського нас цікавитимуть речення, що містять слова на позначення таких назв книг християнської релігії, як „Святе Письмо”, „Біблія”, „Євангеліє”, „Псалтир”, „Апостол”.

¹ Д. Ганич, І. Олійник. *Словник лінгвістичних термінів*, Київ 1985, с. 303.

² M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 469.

³ *Сучасна українська літературна мова* ред. М. Плющ, Київ 1994, с. 309.

Дані вирази в контексті речення чи абзацу служитимуть інструментом для дослідження методологічних прийомів, які стосує М. Грушевський у своїй *Історії*.

Дослідження методології історико-літературних праць українських вчених першої чверті ХХ століття має важливе значення для створення сучасної, дійсно наукової, повної, цілісної концепцією, методом, змістом і стилем *Історії української літератури*⁴. Методологія сучасного наукового дослідження історії української літератури перебуває в кризовому стані⁵. І хоча на сьогоднішній день видано десятки *Історій української літератури* окремих авторів чи колективних праць в Україні і за її межами⁶, однак проблема вироблення нових теоретичних підходів, інструментів досліджень, нового понятійного апарату стоїть надзвичайно гостро. Для цього немаловажним є звернення в недалеке минуле українського літературознавства з метою відновлення розірваних тоталітарним режимом зв'язків з науковою традицією, що характеризувалася свободою думки, її виваженістю, справжньою науковістю досліджень й незалежністю науковця від ідеологічного диктату держави, коли ще вульгарний соціологізм як методологія не був возведений до рангу державного примусу, а мав місце в дослідженнях окремих вчених.

Ідеологічна заангажованість *Історій української літератури* 30-80-их років ХХ століття проявлялася в підміні наукової оцінки явища ярликами атеїстичної пропаганди, тому про аналіз „біблійного і загалом християнського субстракту українського письменства”⁷ не могло бути й мови. Характеризуючи стан сучасної української культури, літературознавець з Києва вказує на конструктивні процеси, що „спрямовані на подолання тоталітарно-атеїстичної депресії. У контексті цих процесів стає очевидною висока духовна місія Біблії в художньому світі української літератури протягом усього її історичного існування”⁸. Нас цікавить у даній публікації, як

⁴ В. Дончик, П. Кононенко, *Стан та актуальні проблеми вивчення і висвітлення історії української літератури*, в: *Українська література. Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації україністів (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.)*, Київ 1995, с. 48.

⁵ Г. Грабович, *Питання кризи й перелому в самоусвідомленні української літератури*, „Слово і час”, 1992, № 1; Т. Гундурова, *До питання про літературний критицизм*, „Слово і час”, 1993, № 3; В. Звиняцковський, *Поміж дискурсом Дерріда та описом Скотиніна*, „Слово і час”, 1993, № 3; С. Павличко, *Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві*, „Слово і час”, 1993, № 3.

⁶ Серед великої кількості виданих *Історій української літератури* назвемо: Л. Білецький, *Історія української літератури*, Мюнхен 1947; Д. Чижевський, *Історія української літератури*, Нью-Йорк 1956; *Історія української літератури у 8-ми томах*, Київ 1967-1971; *Історія української літератури у 2-ох томах*, Київ 1987-1988.

⁷ Ю. Ісиченко, *Наслідки ідеологічної заангажованості*, „Слово і час”, 1990, № 2, с. 34.

⁸ І. Бетко, *Рецепція Біблії в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття*, „Слово і час”, 1993, № 9, с. 16.

представлена літературна рецепція Святого Письма (Біблії, Євангелія, Псалтиря, Апостола) на сторінках *Історії української літератури* М. Грушевського, виходячи з методологічної зумовленості цієї праці.

Історія української літератури Михайла Грушевського належить до визначних українських історико-літературних праць першої чверті ХХ століття. Автор її – великий український історик, визначний організатор української науки, політичний діяч і публіцист⁹. В радянську епоху, як за життя М. Грушевського (1866-1934), так і по смерті, публікації характеризують його як „націоналістичного історика”, „ідеолога української контрреволюційної буржуазії”, „непримиренного ворога советської влади”¹⁰. Вчений багато працював у царині історії літератури – це насамперед відповідні екскурси в його *Історії України-Руси*.

Визначаючи особливості історико-літературної методології в основній літературознавчій праці М. Грушевського, вульгарно-класове літературознавство робить висновок, що „історію української літератури Грушевський трактував у цілому з буржуазно-націоналістичних позицій, у дусі концепції „єдиного потоку””¹¹.

Історія української літератури М. Грушевського складається з п'яти томів (1923-1927), шостий том був підготовлений до друку в 1930 році, однак виданий не був. Допіру в 1995 році його видано окремою книгою в Києві, під редакцією Омеляна Пріцака.

Таким чином, розкривши суть сформульованої теми нашої публікації, перейдемо до безпосереднього її висвітлення.

Методологічна концепція, що її обрав М. Грушевський при створенні праці, підпорядковує собі матеріал, над яким автор працює. Тому назви книг християнської релігії, які знаходимо в тексті *Історії*, можуть служити відправною точкою для з'ясування того чи іншого методологічного прийому, стосованого автором на сторінках своєї праці. Оскільки назви „Святе Письмо”, „Біблія”, „Євангеліє”, „Псалтир”, „Апостол” виступають дуже багато разів на сторінках *Історії* в цілому (за винятком I-го тому – 3 рази), то обговорити кожен окремий випадок у даній публікації ми не в змозі, та й, як вважаємо, не доцільно, оскільки кількість методологічних прийомів не залежить від кількості повторюваних назв. Таким чином, увесь нагромаджений і проаналізований нами матеріал згрупуємо за принципами дослідження, застосованими в тексті *Історії української літератури* Михайла Грушевського.

Слід зазначити, що в праці М. Грушевського є окремий розділ, присвячений Святому Письму, назва якого „Ревізія і видання біблійних

⁹ *Енциклопедія Українознавства*, Перевидання в Україні, головний ред. В. Кубійович, Львів 1993, т. II, с. 453-455.

¹⁰ Там же, с. 455.

¹¹ *Українська Літературна Енциклопедія*, відповідальний ред. І. Дзевєрін, Київ 1988, т. I, с. 510.

текстів”. Однак для дослідження методологічних прийомів усієї *Історії* його було б недостатньо. Тому в основу нашого дослідження методу лягли речення, абзаци, періоди або розділи всієї праці М. Грушевського, в яких функціонують назви книг християнської релігії.

В I томі „Історії” словосполучення „Святе Письмо” зустрічається всього два рази і лише один раз виступає назва „Псалтир”. В розділі „Відгомони творчості родоплемінних часів. Питання форми” читаємо:

„Отже, коли мова йде про таку давню епоху, то, властиво, можна б прийняти так само, що під впливами (тут і надалі підкреслення автора даної публікації) грецької поезії, котра знов сама стояла в тім під впливами семітських поетичних форм, переданих С в я т и м П и с ь м о м (тут і далі всі виділення виконано автором даної публікації), особливо п с а л т и р е м – найпопулярнішою його частиною, – виробився і той рецитацийний поетичний стиль, риторичний ритм, якого взірці бачимо, з одного боку, в наших замовленнях і голосіннях і великоруських билинах (котрі колись теж пішли на північ з наших дружинних центрів), а з другого – в церковній риторичній і в фрагментах героїчної поезії кийвської доби” [I, 126-127]¹².

Як бачимо, в даному реченні, складному за будовою, можна виділити такі ключові вирази-пари: *під впливами – виробився; з одного боку – а з другого*. Таким чином, вислів „Святе Письмо” і „Псалтир” знаходиться в реченні, методологічний контекст якого назвемо порівняльним, а правильніше – порівняльно-історичним. Коли ж говорити про методологічне поле даного розділу в цілому, то скажемо, що автор *Історії* намагається проаналізувати поетичну структуру і належність до певної традиції обрядової, ліричної та історичної поезії з погляду музикознавчого. М. Грушевський веде мову про форму, розгляд якої характерний в фольклористично-літературознавчих дослідженнях взагалі. Вчений використовує музикознавчий метод досліджень Ф. М. Колесси й доводить оригінальність, „місцевість” української ліричної традиції, наявність у найдавніші часи кількох типових форм творчості обрядової поезії та речитативних жанрів – замовлянь, голосінь і героїчних „слів” – величань, епічних жанрів – дум. Стрункість методологічного поля даного розділу визначається порівняльно-типологічним методом, який чітко проявляється, як на рівні змістового, так і формального плану вираження: використання ключових понять – тип, типологія, порівняння, аналогія.

Другий і останній раз словосполучення „Святе Письмо” знаходимо в розлогії примітці до розділу „Наша казкова традиція”. В контексті речення цей вислів використано з метою протиставлення:

¹² Всі цитати в даній публікації подано з: М. Грушевський, *Історія української літератури*, Київ 1993, т. I-III, Київ 1994, т. IV, кн. I і кн. 2, Київ 1995, т. V, кн. 1-2. Київ 1995, т. VI. В квадратних дужках римськими цифрами позначасмо том, арабськими – сторінки.

„Слова „баяти” і „баснь” в розумінні оповідання і видумки приходять в найстарших наших книжних пам'ятках, але завжди з відтінком зневажливым, в протиставленні спасенному слову, передусім с в я т о м у п и с ь м у” [I, 332]¹³.

В контексті ж абзацу назва „Святе Письмо” знаходиться в методологічному полі, що має лінгвістичний характер. Коли ж брати до уваги цілий розділ, то словосполучення „Святе Письмо” знаходиться в узагальненій класифікації Грушевським казкового репертуару за образною системою, тематикою й історичним формуванням („генеалогією”). Узагальнивши, скажемо, що дана класифікація „дає дуже великі можливості для глибшого вивчення різновидів казки як жанру”¹⁴. Таким чином, в методі свого дослідження Грушевський поєднує принципи історизму й соціологізму.

В загальній методологічній конструкції розділу „Наша казкова традиція” присутній і психологічний елемент [I, 333]. Наявність в розділі термінів „дифузія” й „еволюція” свідчить про позитивістичний тип мислення Грушевського-вченого. Що стосується слова „еволюція”, то Омелян Пріцак у вступній статті до *Історії України-Руси* зазначає: „Позитивісти – вороги революції, бачили розвиток як еволюцію. Тому не дивно, що слово еволюція виступає в ІУР часто і у багатьох контекстах [...]”¹⁵.

В усіх решта томах *Історії української літератури* М. Грушевського (з другого по шостий) слова на позначення назв книг християнської релігії зустрічаємо багато разів. Зупинимся лише на окремих прикладах, які проілюструють багатство методологічного інструментарію даної праці й вкажуть на її основні методологічні принципи. В II томі найбільше слів, що нас цікавлять, знаходимо в розділі „Круг старої письменності”. Назви книг християнської релігії, перебуваючи в методологічному полі як речення, так і абзацу, виконують функцію ілюстративну, служать дослідникові як фактичний матеріал. Щоб не переобтяжувати текст даної публікації громіздкими цитатами, дозволимо собі лише на деякі:

„В першу чергу перекладені і найбільше були поширені у нас такі богослужбні книги: евангельські тексти на неділі і свята [...] (всі скорочення цитат зроблено автором цієї публікації), такий же богослужбний а п о с т о л, п с а л т и р, парамійник – вибірка з старозавітних книг для церковного вжитку; мінея служебна [...] ; се збірники християнської гімнології, творів найвизначніших візантійських християнських поетів – Романа, Андрія Критського, Іоанна Дамаскіна. Разом – сі книги вказують ті джерела, відки наша творчість, думка і слово набирали нових форм і

¹³ Слід зазначити непослідовність М. Грушевського у правописі великої літери у назвах книг християнської релігії.

¹⁴ Л. Д у н а є в с ь к а, *Примітки*, в: Михайло Грушевський, *Історія української літератури*, Київ 1993, т. I, с. 384.

¹⁵ О. П р і ц а к, *Історіософія Михайла Грушевського*, в: М. Г р у ш е в с ь к и й, *Історія України-Руси*, Київ 1994, т. I, с. L.

мотивів в цих віках. Найстарше служебне євангеліє маємо з серед. XI в. – Остромирове; а посто́л, псалтир, мінеї – з XI в., без ближчого часу” [II, 33].

Чи, наприклад, таке речення:

„Досить популярні були толковані книги св. письма: євангеліє, а посто́л, псалтир, пророки, апокаліпсис, і, як одмітив я вище, сі толковані тексти заступали в уживанні тексти оригінальні” [II, 34].

Взагалі, в основі всього підрозділу „Круг старої письменності” лежить культурно-історичний і соціологічний підхід дослідження. Проілюструймо дане твердження:

„[...] треба нам згадати ще про одну категорію церковних пам'яток, дуже важну з історично-культурного, а менше з літературного становища [...]”; „Сі збірки містили багатий і важний з культурно-історичного становища матеріал: крім самих канонів, соборних пам'яток і вибірок з Біблії, також виїмки з візантійського законодавства, чимало різних літературних творів [...] Таким чином, для розвою соціальної й політичної гадки в тих кругах духовної інтелігенції, котрим були приступні сі монументальні фоліали, сі збірки мали значення чимале” [II, 40].

В розділі „О Законі і Благодаті” основною й найбільш цінною частиною є „перший в історії українського літературознавства ґрунтовний аналіз художніх особливостей Слова¹⁶. Структура тексту, в якому знаходиться назва „Святе Письмо”, характеризується філологічним методом дослідження. Ось приклад:

„Наведені уривки і весь сей перегляд, думаю, дає поняття про риторичну манеру і артистичні засоби слова. Теологічний виклад, побудований головню з цитат св. Письма і адресований до розуму читача, чергується з ліричними партіями, обрахованими на естетичну емоцію, яка осягається, крім сильних, артистичних образів, також ритмічною будовою, вживанням симетричних фраз, де слово відповідає слову” [II, 69].

Слово „Біблія” вписане в методологічний контекст культурно-історичного й соціологічного характеру, який має розділ „Агіографічні писання”. Спостерігаємо й елементи філологічного методу. Вдаймося до прикладів, підкресливши й виділивши в них ключові вирази:

„Поруч коротких записок чи сказаній проложного типу, ми бачимо тут більш або менш удатні проби літературної композиції: словесного твору, який мав би відповідати вимогам літературної закінченості. Себто певної естетичної форми, і передавати читачеві суцільний комплекс вражень, перейнятий і об'єднаний якоюсь домінуючою ідеєю” [II, 79]; „Розуміється, око дослідника часто відкриває під сею простою [...] впливи певних образів і стилістичних засобів Б і б л і і чи візантійських агіографічних

¹⁶ С. Росовецький, Примітки, в: М. Грушевський, Історія української літератури, Київ 1993, т. II, с. 236.

творів. Але коли автор вмів запанувати над ними і задержати їх в ролі підсобних засобів, щоб вони не вилзли з його композиції [...], то сей біблійно-візантійський підклад не розбиває естетичного враження" [II, 79-80].

В яскраво вираженому соціологічному й культурно-історичному характері методологічного поля розділу „Старий київський літопис і його літературний матеріал” знаходиться слово „Біблія” [II, 109].

З III-го тому *Історії* представимо лише ті розділи, в яких найбільше зустрічаються назви книг християнської релігії. Так у розділі „Церковне риторство і поезія. Клим Смолятич, Кирило Турівський, аноніми” можна зауважити вживання таких назв сім разів. Структура тексту всього розділу вказує на використання методологічних принципів культурно-історичного і соціологічного характеру. Підтвердженням цього хай будуть такі приклади:

„Вище ми вже пізнали Кліма як принципального оборонця того символічного [...] толкування с в я т о г о п и с ь м а, котрого високий взірець дав „Закон і Благодать”, – теоретика і ідеолога сеї вищої теологічної і літературної манери" [III, 77]; „[...] послання [...] дало змогу пізнати м. Кліма як оборонця ширшої освіти, ширшого знання, проти тісноголових, правовірних книжників і заразом – прихильника символічної [...], поетичної інтерпретації с в я т о г о п и с ь м а проти оборонців толкування буквального" [III, 78]; „Один з видавців „Послання” Хр. Лопарьов висловив здогад, що питання інтерпретації (екзегетики) с в. П и с ь м а тоді покрилось з ієрархічним питанням – самостійності української церкви" [III, 79].

Підрозділ „Повість про Володимира Васильковича”, як і попередні, теж писаний автором зі становища соціолога й історика культури, тому й методологічне поле відповідно має культурно-історичний і соціологічний характер. Ось приклад речення з використанням назви „Святе Письмо”:

„Оповідання се, між іншим дає характеристичний культурно-історичний образок – ворожіння з якоїсь книги С в я т о г о п и с ь м а (найчастіше до того вживано П с а л т и р, тут Пророки) [...]" [III, 174].

В методологічному полі названого підрозділу наявний також метод філологічний – Грушевським зроблено аналіз художньої своєрідності *Повісті про Володимира Васильковича*. Згодимося з автором приміток до *Історії української літератури* М. Грушевського С. К. Росовецьким, що „психологічні портрети нещасливого князя та його літописця являють собою один із маленьких „внутрішніх” шедеврів *Історії української літератури*. В цьому історіософському етюді – за словами автора приміток – розкрито глибину коріння гуманістичної традиції в українській культурі [III, 266]. Розділ „Моління Данила” з точки зору методології має в основному характер текстологічний. Однак данина автора *Історії* культурно-історичному підходу в дослідженні проявляється хоч би в такому реченні:

„Таким чином, в нинішнім вигляді тексти і редакції „Моленія” уявляють з себе збір різнородного, в різних часах, в різних місцях, з різних джерел нагромадженого матеріалу, дуже інтересного з культурно-історичного і літературного погляду”[III, 208-209].

В цьому ж методологічному підході слід розглядати функціонування назви „Святе Письмо” в реченні:

„В першій лінії С в я т е п и с ь м о: книги новозавітні, п с а л т и р, історичні книги старозавітні, мабуть, в якійсь вибірці, а далі візантійські антології, типу „Пчоло”, збірки мудрих гадок, афоризмів і гном”[III, 209].

Що стосується IV тому *Історії* М. Грушевського (обидвох його книг), то вирази на позначення книг християнської релігії знаходимо в розлогіх цитатах, переказах й фрагментах текстів. Тут вони виконують ілюстративну функцію. Про застосування автором порівняльного методу нехай свідчать такі приклади:

„В тих подробицях, де се оповідання розминається з Б і б л і є ю, воно покривається з деякими півапокрифічними варіантами [IV/1, 198]”; „[...] судячи з того, що таке оповідання єсть у німців і у англійців, і вказується його іудаїстичне походження (в деяких текстах Б і б л і і „ребро” було замінено „хвостом”), я певний, що воно існувало і у нас [IV/2, 81]”.

У розділі „Відгомони старого епосу в билинній традиції” М. Грушевський проводить „каталогізацію билинних (за термінологією А. Б. Лорда) „епічних тем” та „епічних формул”¹⁷. Власне в такому стрункому фактологічному матеріалі знаходимо неодноразово вирази „свята книга евангеліє”, „божія книга святе евангеліє”, „книга Євангеліє”, „книга-лист Євангеліє”, „книга евангеліє” [IV/1, 300-302]. Функція цих виразів у так розлогіх цитатах, як і самих цитат – ілюстративна.

В V томі *Історії* М. Грушевського (що також складається з двох книг) назв, що нас цікавлять, зустрічаємо найбільше. Однак всі вони практично знаходяться в культурно-історичному й соціологічному методологічних полях. Ось речення, що дає можливість зауважити елементи соціологічного методу (ми їх підкреслили):

„Б і б л і я лежала в основі не тільки ідеології, але й соціальної політики того часу, залягала глибоко під усім моральним, соціальним і культурним світоглядом, і першим завданням пробудженого раціоналізму мусило бути – піддати її „зверхній”, як то казали, або – „малій історичній критиці” [V/1, 106].

В розділі „Віршування” [V/2, 305, 306, 307] основним методом є філологічний й частково порівняльний. Останній можна легко зауважити в такому фрагменті:

„Перші хронологічно означені взірці таких віршів стрічаємо в „Б і б л і і” Скорини; вони невеликі і не багаті числом, близько подібні до

¹⁷ Там же, Київ 1994, т. IV, кн. I, с. 326.

польських віршів XV і першої половини XVI в., бо й сі, й ті спільне джерело і взірць мають у чеських віршах XV в. По аналогії ми мусимо прийняти, що такі українсько-білоруські вірші, на теми релігійні, моралістичні й побутові, існували в другій пол. XV і в першій XVI в. В більшій кількості, і децю з того це може бути викрите в пізніших записах – так само, як у польським віршарстві другої пол. XVI викриваються старші прототипи” [V/2, 305].

Про філологічний підхід М. Грушевського свідчить такий фрагмент вказаного розділу:

„В острозькій Б і б л і ї [...] маємо [...] віршовану передмову [...]. Се ряд римованих двостихів, зовсім нерівноскладових. – синтаксичних одиниць, розділених цезурою приблизно в середині: ся цезура і кінцева алітерація (рима) дають такт каденції. Рима буває або мужеська, або жіноча, і вони чергуються без усякого ладу. Фактура аналогічна з віршами Скорини [...]” [V/2, 306-307].

Найбільший розділ (і єдиний в *Історії української літератури* М. Грушевського) присвячений Святому Письму названо „Ревізія і видання біблійних текстів”. В загальному культурно-історичному характері цього розділу знаходимо і соціологічний принцип, і суто компаративний, і типологічний підхід у представленні проблеми. Для підтвердження вище сказаного подаємо приклади речень:

„Свої поняття про зромадські обов’язки він побіжно, але досить яскраво висловив у загальній передмові до Б і б л і ї [...]”; „Одні книги Скорина друкує в традиційнім церковнослов’янським тексті, додаючи тільки на берегах пояснення незрозумілих слів – так виданий був у Празі П с а л т и р, у Вільні А п о с т о л – у цілості, а в інших книгах цю методу Скорина практикує в тих розділах, які бере з церковнослов’янського тексту [V/1, 144]”.

Якщо відшукування назв книг християнської релігії на сторінках *Історії* з I-го по V том було надто клопітливе через відсутність покажчика назв, то VI том (видання 1995 року із серії „Київська бібліотека давнього українського письменства”) нам роботу полегшив, власне, „Покажчиком імен та назв”. В основному на сторінках VI тому назви, що нас цікавлять, знаходяться в методологічному полі культурно-історичного характеру. Ось, наприклад, в розділі „Лаврський гурток і його книжна продукція” М. Грушевський пише, що варто навести цікаве оповідання Памва Беринди, бо „воно містить подробиці для історії тодішньої освіти і книжності”. Нижче знаходимо такий текст:

„[...] в своїй бібліотеці мав він множество книг, і с в я т у Б і б л і ю в п’яти мовах [...] [VI, 50]”.

В розділі „Важніші твори лаврського гуртка. Писання Копистинського” зустрічаємося із застосуванням культурно-історичного й соціологічного принципів. Ось приклад:

„На власних виводах Копистинського з *С в. П и с ь м а*, канонів і історичних фактів спинятися тут не буду. Для нас цікавіші ті його відступи від цих його богословських та церковно-історичних аргументацій, де він входить у сучасні питання, в сучасне або недавно минуле життя” [VI, 74].

В примітці цього ж розділу можна зауважити використання порівняльного методу:

„Автор хоче порівняти те чудо, котрим відновилося православна ієрархія [...], з тими легендарними чудесами, які зв'язувалися з хрещенням Русі: з чудом з *Є в а н г е л і є м* [...]” [VI, 89].

Прикладом застосування філологічного методу служить розділ „Віршування лаврського гуртка”. Ось цитата, в якій виступає також і порівняльний метод:

„Рівняючи його до іншої віршової літератури, треба йому признати певну, хоч і не дуже велику вартість. [...] Тільки дуже загальні риси бере він із своїх джерел: *С в. П и с ь м а*, богослужбеного матеріалу тощо [VI, 112, 113]”.

З принципом історизму й застосуванням М. Грушевським філологічного методу зустрічаємося в таких прикладах з розділу „Київське братство і братство Луцьке, їх засоби, завдання і методи”:

„[...] одначе історикові раз у раз приходитьсья, маючи діло з тою чи іншою стороною, заглядати за лаштунки її представників, шукаючи за дійсними силами й авторами даних подій чи акцій. Треба зайнятися цим і тут. [...] Після купи текстів з *С в. П и с ь м а* на тему братолюбія маємо таке означення завдань нового братства; для ясності розбиваю його безконечний період на кілька речень інтерпункцією [...] [VI, 126]”.

Таким чином, в підсумку проведеного нами дослідження слід сказати, що такі назви книг християнської релігії, як Святе Письмо, Біблія, Євангеліє, Псалтир, Апостол на сторінках *Історії української літератури* Михайла Грушевського виступають досить часто в різних розділах. Тільки один розділ окремо присвячений Святому Письму – „Ревізія і видання біблійних текстів”. Розглядаючи дані слова в методологічному полі речення, абзацу або розділу, вдалося зауважити, що змістова й формальна роль назв книг християнської релігії у тексті *Історії* підпорядкована методологічним принципам даного тексту.

Зібраний і проаналізований нами матеріал дає підстави стверджувати наявність багатого методологічного інструментарію в *Історії* М. Грушевського. Його метод дослідження поєднує принципи історизму, соціологізму, психологізму, культурологічного, філологічного (лінгвістичного) аналізу, компаративістського, текстологічного й типологічного підходу до літературних явищ, а „знаходить вираз в естетичному синтезі”¹⁸. В цілому праця М. Грушевського – це синтез історико-культурного й естетичного аналізу.

¹⁸ В. Дончик, П. Кононенко, *Стан та актуальні проблеми...*, с. 53.

Відомо, що в основу ідей культурно-історичної школи ліг філософський позитивізм. Позитивістський тип мислення М.Грушевського проявляється в культурно-історичному методі, що разом із соціологічною концепцією, порівняльною теорією й філологічною школою виразно проявився на сторінках його *Історії*. Таке багатство методологічних прийомів, що їх ми виявили за допомогою назв книг християнської релігії, свідчить про те, що „Грушевський – літературознавець був вільний від ідеологічного гіпнозу, що хворобливо впливав на багатьох його сучасників”¹⁹.

PISMO ŚWIĘTE W UJĘCIU METODOLOGICZNYM
HISTORII LITERATURY UKRAIŃSKIEJ MICHAŁA HRUSZEWSKIEGO

Streszczenie

Analizy metodologiczne syntez historycznoliterackich opracowanych przez ukraińskich uczonych I. ćwierci XX wieku są niezbędne, by mogła powstać współczesna, w pełni naukowa pod względem koncepcji, metody i stylu *Historia literatury ukraińskiej*. Powrót do dorobku literaturoznawstwa ukraińskiego sprzed 70 lat stanowi wartościowe nawiązanie do tradycji naukowej, którą charakteryzowała wolność myślenia, obiektywizm sądów i niezależność myśli badawczej od państwowej ideologii.

Niniejszy artykuł omawia recepcję literacką Pisma Świętego i innych ksiąg religii chrześcijańskiej w *Historii literatury ukraińskiej* Michała Hruszewskiego (1866-1934), biorąc pod uwagę metodologiczne założenia tej syntezy. Takie nazwy ksiąg religii chrześcijańskiej jak „Pismo Święte”, „Biblia”, „Ewangelia”, „Psałterz”, „Apostoł” posłużyły za punkt odniesienia w celu ukazania metodologii autora *Historii*.

Autor niniejszej publikacji zebrał, przeanalizował i pogrupował materiał zgodnie z przyjętymi w *Historii* koncepcjami badawczymi i stosownymi przykładami zilustrował zasady aparatu badawczego autora omawianej syntezy.

¹⁹ М. Чорнопиский. Михайло Грушевський – літературний критик, в: Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського, Львів 1994, с. 255.